

Ваня Зидарова. Динамика и иновации в лексикалната система на българския език. Пловдив: Коала прес, 2019, 228 стр. ISBN: 978-619-7536-02-7

Да се изследва динамиката в развитието на лексикалната система, винаги е било нелека задача. Особено трудно е такова изследване на съвременния етап, когато промените в обществено-политическата организация и бурното развитие на новите технологии наложиха сериозни промени и в речника на езика. Процесите на архаизация и неологизация се отличават с изключителна динамичност и много трудно се поддават на описание и систематизиране. От друга страна, тези процеси вълнуват цялото общество, най-вече свързаните с безконтролното приемане на чужди думи независимо от наличието или липсата на домашни синоними. Една сериозна книга, описваща съвременните промени в езика на научна основа, не само е принос за българското езиковедие, но и отговаря на обществените нужди. На всички онези, които се интересуват от съдбата на родния език, от запазването на неговата самобитност.

Книгата е съставена от отделни части, в които се разглеждат актуални за съвременния етап процеси в развитието на лексикалната система на езика. Всяка част съдържа не само наблюдение върху промените в речника, но и сериозна теоретична база, като се представят и становищата на различни учени.

Изследването започва с промените, настъпили в наличната в началото на 90-те години лексика – архаизация и реанимация. Архаизацията засяга основно лексеми, свързани с обществено-политическата организация в периода на социализма – *партизанин, ятак, бригада, чавдарче*; имена на държави, претърпели структурни промени – *Югославия, Чехословакия, СССР*; парични единици, заменени от общата европейска валута – *марка, драхма, франк*; названия на бързо остарели елементи от материалната култура – *касетофон, касета, дискета, индиго* и под. Всички тези думи се превърнаха в историзми. „Новите“ архаизми са сравнително по-малко – *милиция, манифестация, аспирант*, обръщенията *другарю, другарко*, имена на градове като *Мичурин (Царево), Станке Димитров (Дупница)* и др. Реанимацията на лексеми, принадлежали към пасивния речников фонд до 1989 г., е интересен процес, на който рядко се обръща внимание. Обикновено това са думи, присъствали в активния речник до 1944 г. и върнати към живот заедно с възстановя-

ването на стари обществени порядки и икономически отношения: *жандармерия, акция, борса, облигация, кмет, градоначалник* и т.н. Специално внимание е отделено на връщането в употреба на редица турски думи, обикновено чрез пресата на 90-години, но вече отличаващи се с негативна конотация. Особено интересни са резултатите от анкетата, проведена със студенти и свързана с познаването на думи, принадлежащи към активната лексика до края на 80-те години. Изключително точно е наблюдението на В. Зидарова, че „по едно и също време в социума живеят хора с различна езикова компетентност, различна езикова памет и различна езикова култура“ (стр. 66), поради това трудно може да се твърди, че процесите на архаизация са напълно завършени.

Като проявление на динамиката в лексикалната система и начин за обогатяване на речника е отбелязана възможността за лексикализация на деминутиви (*глухарче, книжка, столче, частица, топче*) и на абривиатури (*БНБ, ЕООД, СОТ, ДАНС*). На абривиацията е отделено повече внимание, тъй като в последните десетилетия количеството на този тип наименования се увеличава, а и те дават начало на нови словообразователни процеси.

Друг съвременен начин за попълване на речника е универбацията – доста спорен и различно схващан словообразователен похват. Представяйки вижданията на различни изследователи, В. Зидарова мотивира приемането на широкото разбиране на универбацията като „нееднороден деривационен похват, при който синтагма или сложна дума се трансформира в еднокоренна монолексема“ (стр. 91 – 92). Обособени са следните разновидности: 1. От словосъчетание към сложна дума (*телемост, европарламент, специалности*); 2. От словосъчетание към проста дума (*кръвно, парно, зарядно*); 3. От сложна дума към проста дума (*супер, енерго, видео*). Универбацията често е съпроводена от суфиксация (*маршрутка, панелка, офшорка*).

Терминологизацията и детерминологизацията са начини за качествено развитие на речника, при които се създават нови значения. Тази част от книгата е приносна повече от научна гледна точка, отколкото от гледна точка на анализа на процесите, протичащи в лексикалната система през последните десетилетия. Авторката уточнява значението на двата термина, анализирайки концепциите на други българисти, и начините на проявление на разглежданите процеси.

С най-голяма актуалност се отличава главата, наречена „Неологизация“. Тук се описват процесите, чрез които лексикалната подсистема реагира на рязко нарасналите номинативни потребности. Разгледани са възможностите за попълване на речника с нови думи и значения. Кол-

кото и да не е надежден, критерият „новост“ засега е основният, който се прилага при определянето на лексеми и значения като неологизми. В теоретичен план В. Зидарова разглежда същността на понятието неологизъм, причините за появата на неологизми (номинативни, стилистични, пуристични), като примерите обхващат различни периоди от развитието на езика. Авторката се е спряла по-подробно на двата основни начина за създаване на неологизми – семантична и лексикална деривация. Семантичната деривация е вторичен номинативен процес, при който се създават нови значения на вече съществуващи лексикални единици. За да се проследи развитието на процеса, са съпоставени значенията на 26 произволно избрани лексеми в *Българския тълковен речник* (1994 г.) и *Речника на новите думи и значения* (2001 г.). При част от семантичните неологизми преносното значение е „заето“ заедно със заемането на думата (*мишка, меню, икона*), при други е образувано на българска почва (*барета, пирамида, магистрала*). Механизмите за семантична деривация са метафора и метонимия, като преобладават метафоричните преносни значения. Наличието на известна конотация при тези значения е обяснено със сравнително скорошното им формиране. Противно на очакванията, вторичната номинация се прилага значително по-рядко от първичната или от заемането на чужди думи – например в изданието на *Речника на новите думи и значения* от 2010 г. семантичните неологизми са 700 срещу 5000 нови думи. Очертани са и трудните за решаване проблеми, свързани с разграничаването на популярна преносна употреба и лексикализирано преносно значение.

„Лексикалната деривация е процес, в резултат на който възникват нови лексеми в речника на езика“ (стр. 141). Утвърждаването на новите лексеми в речника зависи както от денотативната необходимост, така и от тяхната приложимост към граматичната система на българския език, а и от наличието на синонимни знаци. Рязкото увеличаване на броя на новите лексеми през последните три десетилетия е резултат от „смяната на обществено-политическите и икономическите отношения, масовото навлизане на технологиите, новите начини и средства за комуникация, отварянето на държавните и езиковите граници, промяната на социалните и културните стереотипи“ (стр. 142). Неологизмите могат да бъдат както образувани на домашна почва, така и заети. При образуването на нови думи се използват не само български, но и чужди съставки. Продължава да се прилага традиционното за българския език афиксално словообразуване. На базата на ексцерпиран материал от *Речника на новите думи и значения* авторката обобщава кои са най-често използваните суфикси, и привежда множество примери. Точният

й езиков усет я кара да отчете, че част от неологизмите са на границата с жаргонната и разговорната лексика.

Широкото прилагане на композицията като словообразователен похват В. Зидарова с основание обяснява с желанието за по-голяма ономасиологична прозрачност, донякъде и с поизчерпаните възможности на афиксалното словообразуване. Разгледани са различните термини, използвани от изследователите, за да се обозначи първата съставка на композитите, участваща в множество думи, която е на границата между лексема и морфема. Приет е терминът радикасоиди „по отношение на онези компоненти, които имат относително разбираема семантика, но не представляват самостоятелна лексема“ (стр. 149): *мега-*, *макро-*, *супер-*, *хипер-* и под. Първата съставна част се нарича лексоид, когато представлява отсечена самостоятелна лексема, обикновено прилагателно име. При третия структурен тип композити първата съставка е самостоятелна лексема, свързана чрез прилагане или оформена разделно.

Вид първична номинация е и абривиацията – „деривационен похват, чрез който чрез обединяване на звукове, букви или морфемии се получава нов знак“ (стр. 152), затова тя е разгледана и в тази част. Авторката с основание приема, че т.нар. групови абривиатури (*автосалон*, *велопход* и под.), които обединяват в едно цяло срички или части от думи, са всъщност композити. Инициалните абривиатури могат да бъдат звукови (МОН, ВУЗ, БАН) и буквени (ДСК, НДСВ, ДВСК). Неологизми абривиатури възникват главно за означаване на партии и политически движения и обществени институции и организации.

Макар заетите чужди думи да са лексикални неологизми, на тях е посветена отделна част поради широтата и многоаспектността на проблема. А и както казва авторката, „напоследък всеки е склонен да изразява мнение по този въпрос“ (стр. 165). За да достигне до определени изводи относно съвременното заемаване на чужди думи, В. Зидарова прави кратък исторически преглед на влиянието, оказвано от различни езици и по различни причини върху българския език. През последните десетилетия доминиращата роля на английския език се чувства във всички европейски езици, затова той е определен като новата *Lingua Franca*. Разгледани са и са обяснени причините за силното влияние на английския език в световен мащаб. Може би най-сериозната причина е навлизането на интернет и на дигиталните технологии. Така че огромното количество заети от английски думи в българския език е нормално явление. Част от тях са заети поради номинативна необходимост, за други има съответствия в българския език и именно тяхната употреба е определена като неуместна. Отделено е специално внимание и на актуалния въпрос за адаптация-

та на английските думи към фонетичната и морфологичната система на българския език. Във връзка с чуждите думи авторката заема добре обоснована умерена позиция – някои от тях обогатяват изразните възможности на езика и ще останат в него, други са част от международната терминологична лексика или улесняват комуникацията и използването на съвременните технологии. Има, разбира се, и лексеми, приемани поради модни увлечения и погрешни представи за интелектуалност. С право В. Зидарова припомня отдавна установената истина, че езикът е система, която се развива и саморегулира; система, чието развитие не може да бъде управлявано с наредби и закони.

Интересна и актуална е последната част на книгата, посветена на иновациите в лексикалната практика. В ограничен обем авторката е успяла да обхване всички особености на медийната практика след 1989 г., както и причините за тях. Особено важен е въпросът за използването на латиница при изписването на различни наименования, който очаква своето принципно решение. Макар и накратко, са описани и тенденциите в личноименната система.

Съществен принос на книгата е и забележително богатата библиография, която може да бъде полезна за всеки – научен работник или просто изкушен читател, – който се интересува от състоянието на речника на българския език и от процесите, протичащи в него. *Динамика и иновации в лексикалната система на българския език* е необходима, интересна и четивна книга. Уникалният стил на авторката я прави едновременно научно издържана и достъпна за широк кръг читатели.

Бистра Дикова